

მარიამ ნანობაშვილი
Mariam Nanobashvili

ყურანის მე-18 სურისა და ადრეული ჰაგიოგრაფიული
თხზულების სიუჟეტი ისლამურ მინიატურაში
Plot of the 18th Sura of the Quran and an Early
Hagiographical Work
in the Islamic Miniature

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის
თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
Ivane Javakhishvili Tbilisi State University

საკვანძო სიტყვები: ყურანი, ჰაგიოგრაფია, სპახსუდი მინიატურა, ეფესო
Keywords: the Quran, Hagiography, Persian Miniature, Ephesus

ყურანის მე-18 სურის მთავარი სიუჟეტი ჰაგიოგრაფიული ძეგლის იდენტურია, ოღონდ საგრძნობლად შეკვეცილი და ბევრად უფრო ლაკონურად გადმოცემული. საყოველთაოდაა აღიარებული, რომ არაბთა შორის შვიდი ეფესელი წმინდანის მოტივი კარგად იყო ცნობილი სირიული წრებიდან, რაც ყურანის კომენტატორთა შრომებშიც სათანადოდ აისახა.

მართალია, ისლამში წმინდანთა კულტი არ არსებობს, მაგრამ მუსლიმები განსაკუთრებულ პატივს მიაგებენ ზოგიერთ მათგანს, უპირველეს ყოვლისა – წმინდა გიორგისა და შვიდ ეფესელ ყრმას. ამ წმინდანთა სახელზე აგებულ ეკლესიებში ლოცულობენ არა მხოლოდ ქრისტიანები, არამედ – მუსლიმებიც. გარდა ამისა, შვიდი ყრმის საოცარი მიძინებისა და აღდგომის ადგილას, გამოქვებულში, რომელიც ისტორიულ ეფესოში (ამჟამად თურქეთში) მდებარეობს, საპილიგრიმოდ დადიან ორივე რელიგიის წარმომადგენელნი.

ხსენებული ჰაგიოგრაფიული თხზულების სიუჟეტი უკავშირდება მიცვალებულთა ხორციელ აღდგომას. ქრისტიანები ეფესელ ყრმებს „შვიდ ლაზარედაც“ კი მოიხსენიებდნენ. ყურანის მე-18 სურასაც ძირითადად ესქატოლოგიური, თანაც დიდად მაღალმხატვრული მოტივები ამშვენებს. შემთხვევითი არ არის, რომ ლუი მასინიონი ყურანის ამ სურას „ისლამის აპოკალიფსს“ უწოდებს. ყოველივე ეს კარგად ხსნის, თუ რატომ იყო შვიდი ეფესელი ყრმის კულტი ესოდენ პოპულარული ისლამურ სამყაროში.

როგორც ცნობილია, ისლამი კრძალავს არა თუ ხატების თაყვანისცემას, არამედ, საერთოდ, ადამიანისა და ცოცხალი არსებების გამოსახვას. ეს დიდ ცოდვადაა მიჩნეული, ვინაიდან „ქმნა“, „გამოსახვა“ რაიმე ცოცხალი არსებისა მხოლოდ ღმერთს შეუძლია, რომელიც მათ სულსაც შთაბერავს, მხატვარებსა და მოქანდაკეებს კი ეს არ შეუძლიათ. ხატების თაყვანისცემა კერპთაყვანისმცემლობასთანაა გაიგივებული. ამ საკითხზე ქრისტიანთა და მუსლიმთა შორის დიდი დისპუტი მიმდინარეობდა შუა საუკუნეებში. განსაკუთრებით აღსანიშნავია თეოდორე აბუ კურას ტრაქტატი ხატმებრძოლთა განსაქიქებლად. ავტორი ძირითადად მიმართავს არა ბიზანტიის ხატმებრძოლ მოსახლეობას, არამედ – სახალიფოს მუსლიმ მოქალაქეებს, რომელთაც ქრისტიანობის საჯარო სიმბოლოთა განადგურების საქმეში ებრაელებიც გვერდში ამოუდგნენ.

ადამიანის გამოსახვისადმი ასეთი უარყოფითი დამოკიდებულების მიუხედავად, ვერ ვიტყვით, რომ ამ აკრძალვას ისლამურ სამყაროში აბსოლუტური ხასიათი ჰქონდა, რასაც კარგად მოწმობს სპარსული მინიატურები. წინამდებარე ნაშრომში ყურადღებას გავამახვილებთ შვიდი ეფესელი ყრმის ამსახველ მინიატურებზე, რომლებიც სწორედ ირანული წარმოშობისაა.

არაბეთის ნახევარკუნძულის წარმართული მოსახლეობისაგან განსხვავებით, ირანის მკვიდრთა შორის სახვითი ხელოვნების უძველესი და უდიდესი ტრადიციები არსებობდა, როგორც უშუალოდ სპარსული, ასევე ჯერ აქემენიანთა და შემდგომ სასანიანთა უზარმაზარ იმპერიებში შემავალ ვრცელ ტერიტორიებზე მცხოვრებ ხალხთა შემოქმედებაზე დაფუძნებული. აღსანიშნავია ისიც, რომ ირანში გავრცელდა შიიტური ისლამი, რომელშიც, რა თქმა უნდა, პირდაპირი გაგებით არ არსებობს ქრისტიან მონამეთა თაყვანისცემის მსგავსი კულტი, მაგრამ მისთვის უცხო არ არის ჭეშმარიტი მორწმუნის მონამებრივი აღსასრულის განსაკუთრებული გააზრება, გამომდინარე ალისა და

ჰუსეინის ტრაგიკული სიკვდილიდან. სეფიანთა ირანში ისლამის შიიტური მიმართულება ოფიციალურ რელიგიად აღიარეს. ამავე პერიოდში ვხედავთ სახვითი ხელოვნების განვითარების ახალ, მძლავრ ნაკადს, რაც აღნიშნული ეპოქის მინიატურულ მხატვრობაშიც აისახა. მე-16 საუკუნის სპარსული მინიატურები, მართლაც, შედევრებია. ისინი ამკობენ მხატვრული ლიტერატურის შემცველ ხელნაწერებს, მაგრამ საკმაოდ ხშირია რელიგიურ მოტივებზე შექმნილი მინიატურებიც, თვით მუჰამედ წინასწარმეტყველის გამოსახვა (მაგალითად, მი'რაჯი, მისი სასწაულებრივი ზეციური მოგზაურობა მექიდან იერუსალიმში და შეხვედრა ძველი აღთქმის წინასწარმეტყველებთან).

სწორედ აღნიშნულ ეპოქაში ირანში შეიქმნა შვიდი ეფესელი ყრმის რამდენიმე მინიატურა.

აღმოსავლური და დასავლური კულტურული მემკვიდრეობის შედარებითი შესწავლა ყოველთვის განსაკუთრებულ ყურადღებას იპყრობდა. ამ ორ სამყაროს აქვს როგორც ერთმანეთისაგან სრულიად განსხვავებული, ასევე მრავალი მსგავსი, მეტიც, ერთი და იმავე წარმომავლობის მქონე ურთიერთგადაჯახებული მონაპოვარი. უფრო ზუსტად რომ ვთქვათ, რელიგიის, სასულირო თუ საერო ლიტერატურის, ხელოვნების (მხატვრობა, მუსიკა), არქიტექტურის, ფოლკლორისა და ა.შ. სფეროში ვლინდება ისეთი ძეგლები, მოვლენები, ტენდენციები, რომლებიც წარმოშობით აღმოსავლურია, მაგრამ ბუნებრივად მიღებული და შეთვისებული დასავლეთის მიერ, ანდა პირიქით, დასავლეთიდან აღმოსავლეთში გადანერგილი. გასათვალისწინებელია ისიც, რომ „დასავლეთისა“ და „აღმოსავლეთის“ გაგება ყოველთვის ერთნაირი არ ყოფილა.

ზემოთ აღნიშნული საკითხების კვლევაში ერთ-ერთი გამორჩეული ადგილი უკავია რელიგიურ პრობლემატიკას. ვფიქრობთ, ამ ფონზე საინტერესო უნდა იყოს შვიდი ეფესელი მძინარე წმინდანის მოტივი, რომელიც ქრისტიანულ სამყაროში აღმოცენდა, შემდეგ დამკვიდრდა მუსლიმურ ტრადიციაში, საიდანაც მოგვიანებით სრულიად სხვაგვარად გადამუშავებული სახით დაბრუნდა ევროპაში. ეს რელიგიურ-ლიტერატურული ურთიერთგაცვლის მეტად თვალსაჩინო ნიმუშია.

ჰაგიოგრაფიული ძეგლი ეფესელ მძინარე ჭაბუკთა შესახებ მეტად პოპულარული ყოფილა, რაზეც მეტყველებს ის ფაქტი, რომ ამ წმინდანებთან დაკავშირებულ დღესასწაულს აღნიშნავენ როგორც მართლმადიდებლები და კათოლიკეები, ისე ყველა აღმოსავლური ეკლესიის წარმომადგენელი. შვიდი ყრმის მოტივი ფართოდაა გავრცელებული ისლამის სამყაროშიც, მას ცენტრალური ადგილი უკავია ყურანის XVIII სურაში. როგორც ე. ჰონიგმანი შენიშნავს, „ეს ამბავი იმდენ ადგილას ჩაინერა და გადაიწერა უამრავ ენაზე სხვადასხვა დროს, რომ უიმედო ჩანს მცდელობა, გზა გაიკვლიო ამ უხვი ლიტერატურული მასალის ლაბირინთში“ (ჰონიგმანი, 1953, 125).

თხზულების მოკლე შინაარსი ასეთია: იმპერატორი დეკეოზი/დეციუზი (249-251 წწ.) წარმართობის აღსადგენად ჩავიდა ქალაქ ეფესოში, სადაც დიდი რისხვა დაატეხა ქრისტიანებს. სამეფო სასახლეში მყოფმა შვიდმა ჭაბუკმა, რომელთა სახელებია მაქსიმილიანე, იამბლიქე, მარტინე, იოანე, დიონისე, ანტონინე და ექსაკოსდადიანე, უარი განაცხადა კერპების თაყვანისცემაზე. იმპერატორმა მათ ქრისტიანობის უარყოფა მოსთხოვა და მოსაფიქრებლად

მისცა მცირე დრო, რადგანაც თვითონ სხვა ქალაქებში აპირებდა წასვლას სალაშქროდ. ამასობაში ჭაბუკებმა დატოვეს ეფესო და თავი შეაფარეს მახლობელ მთაზე მდებარე გამოქვაბულს, სადაც მხურვალე ლოცვის დროს ჩაეძინათ. დეკეოზმა დაბრუნებისთანავე დააპატიმრა მათი მშობლები და მოსთხოვა, გაემხილათ შვილების ადგილ-სამყოფელი, ხოლო როდესაც ყოველივე შეიტყო, ბრძანა გამოქვაბულის ამოქოლვა.

372 წლის შემდეგ, როდესაც ქრისტიანობა უკვე მყარად იყო სახელმწიფოში ფეხმოკიდებული, როგორც ოფიციალური რელიგია, იმ მიდამოებისა და მახლობელი საძოვრების პატრონმა მოინდომა თავისი ცხვრისათვის ფარების აშენება და მონებს უბრძანა, მთიდან ქვეები დაეგორებინათ. სწორედ მაშინ გაიღო გამოქვაბულის კარი, ხოლო ღმერთმა გააღვიძა შვიდი ყრმა, რომელთაც ეგონათ, რომ მხოლოდ ერთი ღამე ეძინათ. მათ ეფესოში გაგზავნეს იამბლიქე, მაგრამ მომხდარ ცვლილებათა გამო მან ქალაქი ვედარ იცნო. ბოლოს, როდესაც პურით მოვაჭრეებს მიაწოდა სამი საუკუნის წინ დეკეოზის სახელზე მოჭრილი მონეტა, ჭაბუკი, როგორც „ძველი განძის მპოვნელი“, ქალაქის მსაჯულსა და ეპისკოპოსს მიჰგვარეს, სადაც ყოველივე გაცხადდა. არც იამბლიქეს, არც მის მეგობრებს გაღვიძების შემდგომ დიდხანს აღარ უცოცხლიათ. ხელმეორედ მიძინებამდე მათ მხოლოდ ისლა მოასწრეს, რომ დამოძღვრის მიზნით ხალხს თავიანთი ამბავი დაწვრილებით ამცნეს, ვინაიდან იმ პერიოდში მართლმადიდებლობა ებრძოდა ხორციელი აღდგომის უარყოფელ ორიგენისტულ მიმართულებას. ეს კარგადაა ასახული თვით თხზულებაში: „...აღდგა თეოდოსი, სარწმუნო მფეჴ. და ოცდამეათრვამეტესა წელსა მეფობისა მისისასა აღმოსცენდეს მწვალებელნი, რომელთა უნდა გარდაქცევად და დაფარვად აღდგომა იგი მკუდართაჲ, რომელ-იგი ქრისტემან მოანიჭა წმიდათა ეკლესიათა მისთა“ (ნანობაშვილი, 2007, 65). აგრეთვე: „...მწვალებელთა მათგანნი იტყოდეს, ვითარმედ: „არა არს ღხინებაჲ მკუდართაჲ“. და სხუანი იტყოდეს, ვითარმედ: „ჴორცისა დაძუელბულისა და განრყუნილისა და განზნეულისაჲ არა-რაჲ ღხინებაჲ არს, არამედ მარტოდ სული ხოლო და ესე მიიღებს სულიერებით საიდუმლოსა უზრუნველისა ცხორებისასა“. და ესრეთ შეცთეს ამაოთა სიტყვთა მათითა...“ (ნანობაშვილი, 2007, 65-66).

მწვალებელთა მიერ ატეხილი შფოთის გამო მართლმორწმუნე მმართველი, თეოდოსი II (408-450 წწ.), „გონებითა თჳსითა აღშფოთნებოდა“ (ნანობაშვილი, 2007, 66), სწორედ ამიტომ მას სასწრაფოდ აცნობეს ხორციელი აღდგომის დამადასტურებელი სასწაული, რომელიც ეფესოში მოხდა. იმპერატორი თვითონ ჩავიდა კონსტანტინოპოლიდან მცირე აზიაში შვიდი ყრმის მოსანახულებლად. მან გაათავისუფლა პატიმრები და დიდძალი საბოძვარიც გასცა გლაზაკებისათვის. წმინდანთა სახელზე ყოველწლიური დღესასწაული განაწესეს და მათ საფლავზე ბაზილიკა ააგეს.

ყველგან, სადაც ქრისტიანობა გავრცელდა, ცნობილი გახდა შვიდი მძინარე ყრმის ამბავი, რამაც საფუძველი მისცა მრავალენოვან ლიტერატურულ გადამუშავებებს სირიულად, ბერძნულად, ქართულად, სომხურად, ლათინურად, არაბულად, კოპტურად და ეთიოპურად (დრეშერი, 1947, 23-47), მოგვიანებით – მრავალ ევროპულ ენაზე (ჰუბერი, 1910, 155-214).

ინგლისში XI საუკუნიდან ცნობილი იყო შვიდი მძინარის ჰომილია, რომელიც ეროვნულ ლიტერატურაში აღმოცენდა და არ წარმოადგენდა რომელიმე ძველი რედაქციის თარგმანს. გვხვდება აგრეთვე პროზაული ვერსიის პოეტური გადამუშავება. ახალ ინგლისურ ენაზეც გამოქვეყნდა ტექსტი XIX საუკუნეში. შვიდი ეფესელის შესახებ თხზულება არსებობს ნორვეგიულ, შვედურ, ფრანგულ, იტალიურ და ესპანურ ენებზეც.

ეფესელთა მოტივის პოპულარობაზე მეტყველებს ისიც, რომ რამდენიმე ისტორიული პიროვნება ფლობდა გემას შვიდი ყრმის გამოსახულებით, მაგალითად, ე.წ. “Gemma del Museo Vettori”. ეს თემატიკა ხშირად გამოიყენებოდა შელოცვებში. ჭაბუკთა სახელების ამოკითხვა შესაძლებელია ორატორიუმებზე, ევროპაში მრავალი ტაძრის საკურთხეველზე, ამულეტებზე, რომლებიც განკუთვნილი იყო ციებ-ცხელების დროს ძილის მოსაგვრელად (სპერანსკი, 1893, 49-60). რომში Via Appia-ზე მდებარეობს შვიდი ყრმის სახელობის სამრეკლო (მასინიონი, 1955, 172).

იტალიიდან შვიდი მძინარის კულტი გადავიდა გერმანულ სამყაროში (გერმანიაში, ლუქსემბურგში, შვეიცარიაში, ავსტრიაში). როტჰოფში წმინდანთა პატივსაცემად ააგეს როკოკოს სტილის ეკლესია, რომელმაც შეცვალა გოთური კაპელა. გერმანიაში ეფესელთა სახელები გამოიყენებოდა ზოგიერთი ავადმყოფობის გასაკურნად, ასევე – ამინდის პროგნოზირებისათვის. ჭაბუკები მოხსენიებულიან არიან გოეთეს ლექსების ციკლში – „დასავლურ-აღმოსავლური დივანი“.

შვიდი ყრმის სახელთან დაკავშირებულია სასწაულები და წინასწარმეტყველებანი, მაგალითად, 1859 წელს ვენეციაში გამოქვეყნებული ტექსტის ბოლოს აღნიშნულია, რომ ინგლისის მეფეს, ედუარდ პირველს (1239-1307 წწ.), რომელიც ზიარების მიღების შემდეგ სააღდგომო სუფრასთან იჯდა, უცნაურად ეცვლებოდა გამომეტყველება, „რამეთუ ზოგჯერ მხიარულად ჩანდა იგი და ზოგჯერ მწუხარედ“ (ინჯიჯიანი, 1859, 73). ნადიმის დამთავრების შემდეგ მან დიდებულებს უამბო თავისი ხილვა – თავდაპირველად მეფე სიხარულით უცქერდა შვიდ ყრმას, რომელთაც მარჯვნივ გადაბრუნებულებს ეძინათ, მაგრამ უეცრად ისინი „მიიქცნენ მარცხენა მხარეს. და ესე ნიშნავს შეცვლასა, რომელ უნდა მოხდეს ქვეყანაზედ ცოდვათა გამო, და უნდა იქმნენ სამოცდაათს წელსა დიდ-დიდნი საცდურნი, რამეთუ ყრმანი იგინი იგოდენ წელს მარცხენა მხარესა მწოლარე უნდა დარჩნენ“ (ინჯიჯიანი, 1859, 74). მორწმუნენი სწორედ ამ მოვლენას უკავშირებდნენ სელჯუკების შემოსევას, ჯვაროსანთა განდევნას ახლო აღმოსავლეთიდან და სხვ.

ასე ფართოდ გავრცელებული იყო შვიდი ყრმის ამბავი ქრისტიანულ ქვეყნებში, მაგრამ, როგორც უკვე აღვნიშნეთ, ის არანაკლები პოპულარობით სარგებლობდა ისლამის სამყაროშიც.

ადენში ეფესელ ჭაბუკთა სახელები ლამაზი არაბული კალიგრაფიით იყო წანერილი მუსლიმთა სავაჭრო გემებზე, ნიჩბებსა და აფრებზე, რათა შორეული მოგზაურობები მშვიდობიანი ყოფილიყო (მასინიონი, 1936, 249). XX საუკუნის დასაწყისში თურქეთის სამხედრო ფლოტი შვიდი ყრმის სახელს ატარებდა, მეზღვაურები ყოველ დილით ახსენებდნენ მათ თავიანთ ლოცვებში. კომორის კუნძულებზე, ინდოეთის ოკეანის ამ მუსლიმურ არქიპელაგზე, მრავალი სახლია აგებული ეფესელთა სახელზე, ჭაბუკთა სახელები ამოკვეთილი

იყო ხეებზე, რომლებიც ბრინჯის პლანტაციებში იდგა. მიუხედავად იმისა, რომ ისლამი კრძალავს წმინდანთა კულტის ამაღლებას ასეთ რანგში, შეიძლება ითქვას, რომ შვიდი ყრმის მოტივი, ამ მხრივ, გამონაკლისს წარმოადგენს.

გარდა ამისა, ყურადღებას იპყრობს კიდევ ერთი მნიშვნელოვანი ფაქტი: 1954 წლიდან მოყოლებული საფრანგეთში ერთმანეთს ხვდებოდნენ ჩრდილო-აფრიკელი მუსლიმი მუშები და ბრიტანელი პილიგრიმები, რომლებიც სპეციალურ რიტუალს ასრულებდნენ ერთობლივად. კვირა დილით წარმოითქმოდა ქრისტიანული ლოცვები და ყურანის პირველი სურა – al-Fātiḥa. მიმდინარეობდა გალობა ბერძნულად, არაბულად, ფრანგულად, ბოლოს კი მუსლიმი პირი კითხულობდა ყურანის XVIII სურას, რომელიც ეფესელ მონამეებს ეძღვნება. 1961 წელს ეს პატივი წილად ხვდა მალის წარმომადგენელს, 1962-ში – კომორიელს, ხოლო ერთი წლის შემდეგ – სამ მავრიტანელს (მასინიონი, 1955, 173-174).

როგორც ვხედავთ, შვიდი ყრმის კულტი XX საუკუნის 60-იან წლებშიც კი აქტუალური იყო, როდესაც პოლიტიკური დაძაბულობისა და რელიგიური დაპირისპირების ფონზე მათი სახელით მშვიდობისათვის ლოცულობდნენ გაერთიანებული ქრისტიანები და მუსლიმები.

როგორც აღვნიშნეთ, ისლამის დამოკიდებულება სახვითი ხელოვნებისადმი უარყოფითია (არნოლდი, 1965, 4-15). მუსლიმი თეოლოგები და ყურანის კომენტატორები განსაკუთრებით მიუთითებენ ერთ აიაზე: „ჰოი, მორწმუნენო (რომელთაც ირწმუნეთ), ღვინო, აზარტული თამაშები, ქანდაკებები (კერპები) და ისრები (ერთ-ერთი) საძაგლობაა სატანის საქმეთაგან; მაშ, ერიდეთ მას“ (ყურანი, 5 : 92). პრინციპში, ეს აკრძალვა უფრო კერპთაყვანისმცემლობას ეხება და არა იმდენად თვით სახვით ხელოვნებას. მუსლიმმა სწავლულებმა შემდგომში აგრეთვე ყურადღება მიაქციეს ბიბლიურ პასაჟს: „არ გაიჩინოთ ჩემს გარდა სხვა ღმერთები. არ გაიკეთო კერპები, არც რამე ხატი იმისა, რაც არის მაღლა ცაში, დაბლა მიწაზე და წყალში მიწის ქვეშ. არ სცე თაყვანი მათ, არც ემსახურო, რადგან მე ვარ უფალი, თქვენი ღმერთი“ (გამ. 20, 3-5)... მართალია, აქაც კერპთაყვანისმცემლობაა უარყოფილი და არა სახვითი ხელოვნება, მაგრამ, როგორც ჩანს, მუსლიმი სასულიერო პირები ფიქრობდნენ, რომ მხატვრობასა და სკულფტურას შეეძლო მორწმუნეთა ზედმეტი ყურადღება მიეპყრო, რაც ღმერთისადმი მათ რწმენას შეასუსტებდა და წარმართულ ასოციაციებს გააღვივებდა. ცნობილი ჰადისის თანახმად, დიდ სამსჯავროზე მხატვრებს მოეთხოვებათ, სული შთაჰბერონ ადამიანთა იმ სურათებს, რომლებიც ადრე დახატეს. რა თქმა უნდა, ეს შეუძლებელი იქნება. მხატვრები ჯოჯოხეთში დაიტანჯებიან, ვინაიდან მათ სცადეს უფალთან შეცილება, მოინდომეს რა „შექმნა“, თავიანთ ქმნილებათათვის სულის შთაბერვა კი არ შეეძლოთ... ამგვარი ანტაგონისტური პოზიცია იმაშიც გამოიხატა, რომ მრავალ ილუსტრაციაში ადამიანთა სახეები ამოშლილ იქნა. როგორც წესი, ილუსტრაციებს პრაქტიკულად არც ვხვდებით მეჩეთებში, მადრასებში, ისლამურ აკლდამებში, ყურანისა თუ ჰადისების ხელნაწერებში. ყველივე ეს მკვეთრ კონტრასტს ქმნის ქრისტიანობასთან მიმართებაში, სადაც მხატვრობა და სკულფტურა ძალიან დიდ როლს თამაშობს რიტუალებში, საერთოდ, თაყვანისცემის პრაქტიკაში.

მიუხედავად ყოველივე ზემოთქმულისა, ისლამურ სამყაროში მხატვრობა მაინც განვითარდა. ამ პროცესს გარკვეული კანონზომიერებანი ახასიათებდა. ბუნებრივია, ძალიან მნიშვნელოვანი აღმოჩნდა ბიბლიური და ადრექრისტიანული მოტივები. ზოგადად, მუსლიმები გაცილებით უფრო დიდ ყურადღებას უთმობდნენ ძველი აღთქმის წინასწარმეტყველთ, რაც იმით უნდა იყოს გამოწვეული, რომ ქრისტიანთათვის იესოს ღვთიური სტატუსი აქვს. ეს ნათლად ჩანდა ხატებშიც, რომლებიც მრავლად იყო გავრცელებული იმ აღმოსავლელ ქრისტიანთა შორის, რომლებიც თავდაპირველად ისლამური იმპერიის უმრავლესობას წარმოადგენდნენ.

მუჰამედის მიმდევარნი იესოს ცხოვრების ძირითადად ორ ეპიზოდს გამოსახავდნენ – დაბადებასა და სიკვდილს. მართალია, ტექსტებში ცხადად იკვეთება, რომ ქრისტე ჯვარს აცვეს, მაგრამ მუსლიმი ხელოვანი მას თოკზე ჩამოკიდებულს ხატავდნენ, რათა ხაზი არ გაესვათ ქრისტიანობის უმნიშვნელოვანესი სიმბოლოსათვის – ჯვრისათვის. კიდევ ერთი ეპიზოდი ჩანს ადრეული პერიოდის სპარსელ ავტორებთან, ესაა ნათლობა. იესო გამოსახულია იოანე ნათლისმცემელთან ერთად მდინარე იორდანეში. შემდგომში ნათლობა მუსლიმ მისტიკოსებთან გააზრებულ იქნა, როგორც ხელმეორედ დაბადება.

შეინიშნება, რომ ისლამურ მინიატურებში ყველაზე უფრო მეტად გავრცელდა ის მოტივები, რომლებსაც განსაკუთრებული ყურადღება დაუთმეს სწორედ მისტიკოსებმა, სუფიებმა. მათი ყურადღების ცენტრში მოექცნენ ძველი აღთქმის წინასწარმეტყველნი, ასევე იესოს ცხოვრების რამდენიმე ეპიზოდი (და არა ზემოთ ჩამოთვლილი სამი – დაბადება, ნათლობა და სიკვდილი), მაგალითად, საიდუმლო სერობა და სხვ. გარდა ამისა, მისტიკოსები მიუთითებდნენ, რომ იესოს შეეძლო მშვენიერების დანახვა ყველგან, რაც სრულყოფილი, იდეალური ადამიანის აუცილებელი თვისებაა. პოეტების გადმოცემის თანახმად, ერთხელ, როდესაც თავის მოწაფეებთან ერთად ბაზარში მიდიოდა, იესომ უეცრად დაინახა ძაღლის თავი, რომელიც ნაგავზე გადაეგდოთ. მოწაფეებმა უმალ გამოხატეს შიში და ზიზღი ამ სანახაობის მიმართ. მაგრამ იესომ მათი ყურადღება მიაპყრო ძაღლის კბილებზე, რომლებიც ასხმულ მარგალიტს აგონებდა. ეს ეპიზოდი მრავალ სპარსულ მინიატურაში გვხვდება.

ძაღლის შერჩევა მოტანილი ისტორიისათვის შემთხვევითი არ არის, მით უმეტეს, თუ გავითვალისწინებთ იუდაიზმისა და ისლამის ერთობ ნეგატიურ დამოკიდებულებას ამ ცხოველისადმი. საქმე ისაა, რომ სუფიები დიდ პატივს სცემდნენ ძაღლს, მასში ხედავდნენ თავმდაბლობას, მორიდებულობასა და მიმტევებლობას – თვისებებს, რომლებიც აუცილებელი იყო ჭეშმარიტების ძიების გზაზე შემდგარი ღირსეული ადამიანისათვის. ჯალალ ედ-დინ რუმის განმარტებით, იესოსეული ისტორია გვასწავლის, რომ ნებისმიერი ქმნილების სილამაზე განიზომება არა მხოლოდ თვით ამ ქმნილების ღირსებებით, არამედ, უპირველეს ყოვლისა, იმ პიროვნების სილამაზით, ვინც ქმნილებას აფასებს. ერთ-ერთ ლექსში, რომელიც ლეილასადმი მაჯუნუნის დიდ სიყვარულს ეხება, მაჯუნუნი ხალიფა ჰარუნ არ-რამიდს ეუბნება: „ლეილას სილამაზე სრულყოფილია, შენი თვალი კი – არა. იმისათვის, რომ ლეილას სილამაზე აღიქვას, კაცს ისეთი თვალი სჭირდება, როგორიც მაჯუნუნს აქვს“. სხვა ლექსში რუმი ამბობს: „მაჯუნუნმა თავზე ხელი გადაუსვა, აკოცა და მიუ-

ალერსა ქუჩის ძაღლს. ხალხმა ამრეზით შეხედა ჭუჭყიან ცხოველთან ამგვარი მოპყრობისათვის, მაგრამ მაჯუნმა უპასუხა: „თქვენ მეტი არაფერი ხართ, თუ არა მხოლოდ გარეგანი ფორმა და მინიერი სხეული. ჩახედეთ ღრმად და დაინახეთ ძაღლი ჩემი თვალებით. ეს ძაღლი ღვთიური ამულეტია. ეს ძაღლი ლეილას მცველია“ (რუმი, 1925, 407-408).

რუმის ბიოგრაფიაშიც არის მსგავსი გადმოცემა: ამბობენ, რომ ერთხელ ძაღლების დიდი ჯგუფი გარს შემოერტყა მას. პოეტმა რელიგიური პასაჟი წარმოთქვა, მათ კი თავები და კუდები დახარეს, შემდეგ ერთხმად დაიწყეს ყეფა. გაოცებულმა ხალხმა ასეთი განმარტება მიიღო: „დღეიდან ისინი აღარ იწოდებიან ძაღლებად, ვინაიდან გამოქვაბულის ყრმათა ძაღლის ნათესავნი არიან“ (ბროში, მილშტაინი, 1991, 41).

როგორც უკვე აღვნიშნეთ, შვიდი ეფესელი წმინდანის ისტორიაში მუსლიმთა მიერ განსაკუთრებული ყურადღებაა გამახვილებული ძაღლზე. ყურანის კომენტატორები მიიჩნევენ, რომ ეს იყო ადამიანი, მინაზე ძაღლის სახით მოსული, ან ძაღლი, რომელსაც ადამიანის თვისებები ჰქონდა (ტაბარი, 1913, 141). სუფი დერვიშები მას შეყვარებულის სახესთან აიგივებდნენ. როდესაც რუმის ჰკითხეს, რა ფერისა იყო გამოქვაბულის ყრმათა ძაღლი, მან თქვა: „ყვითელი, ვინაიდან ძაღლი შეყვარებული იყო (მისტიკური გაგებით), შეყვარებულთა ფერი კი ყოველთვის ყვითელია“ (რუმი, 1925, 407-408). მართლაც, სპარსულ მინიატურებში (მათ შორის – წინამდებარე სტატიაში მოტანილ ნახატშიც) ეს ძაღლი თითქმის ყოველთვის ყვითელია (ბაცი ნითური).

ეფესელ მონამეთა ამსახველი მინიატურები ჯერ კიდევ უძველეს სპარსულ ისლამურ ხელნაწერებში გვხვდება, შემდგომ მეტად ხშირია XVI ს.-ში. საერთოდ, სწორედ XVI საუკუნეში იგრძნობა ირანში მცდელობა, განსაკუთრებით შეენეცოს ხელი მხატვრობის განვითარებას. ცნობილია, რომ შაჰ აბასმა (1588-1629 წწ.) ევროპელი ხელოვანიც კი მიიწვია თავის კარზე, რაც დიდი სიახლე იყო.

შვიდი ყრმის სპარსული მინიატურა, რომელიც ამ სტატიაშია მოთავსებული, აღნიშნული ეპოქით (XVI ს.) თარიღდება. ეკუთვნის სა'დის (შირაზი), შესრულებულია ქალაღზე (190×150). ამჟამად დაცულია ბენკაიმების პირად კოლექციაში ლოს ანჯელესში (ბროში, მილშტაინი, 1991, 122). მუსლიმი მხატვარი, როგორც ჩანს, კარგად იცნობს ჰაგიოგრაფიული ძეგლის შინაარსს, ვინაიდან მას საგანგებოდ ჰყავს გამოსახული თეოდოსი მცირე ამალითურთ. თუმცა იგი არც არაქრისტიანული (ე. ი. წმინდა ისლამური) ტრადიციის ყვითელ ძაღლს ტოვებს უყურადღებოდ. გარდა ამისა, განსაკუთრებით უსვამს ხაზს ჩაკეტილ სივრცეში მოლოდინის მოტივს. ლამაზი, მკაფიო ფერებით შესრულებულ მინიატურაზე ჩანს, თუ როგორ სძინავთ ახალგაზრდა ქრისტიანებსა და მათ ძაღლს გამოქვაბულში. ისინი ემბრიონის მდგომარეობაში არიან, გამოქვაბული კი თვით ფორმითაც მოგვაგონებს დედის წიაღს. ეფესელი წმინდანნი, მსგავსად აბრაამისა, იონასი და იობისა, ექვემდებარებიან სიმბოლური სიკვდილისა და ხელმოკრედ დაბადების პროცესს. გამოქვაბული მხოლოდ დედის წიაღის სიმბოლო კი არ არის, არამედ საფლავისაც (გავიხსენოთ ქრისტეშობის ხატი, სადაც ხატმწერნი ახალდაბადებული, გადახვეული ყრმის მოსასვენებელ ბაგას ისე გამოხატავენ, რომ ის კუბოსაც

მოგვაგონებს, რაც ასევე მითითებაა მომავალ აღდგომაზე, სიკვდილის დამარცხებაზე).

შვიდი ყრმის სპარსული მინიატურა (შირაზი, მე-16 ს.)

როგორც უკვე აღვნიშნეთ, სპარსულ მინიატურებში უმეტესწილად ვხვდებით იმ ძველალექსიკონულ და ქრისტიანულ სიუჟეტებს, რომლებიც სუფიურ ტრადიციაში დამკვიდრდა. მუსლიმ მისტიკოსთა ნააზრევმა ამ ისტორიებს განსაკუთრებული ელფერი შესძინა, რაც მხატვრობაშიც აისახა. შვიდი ყრმა თავისი მისიით თითქმის გათანასწორებული იყო წინასწარმეტყველებთან (ალბათ, ეს ერთ-ერთი მიზეზია, რითაც შეიძლება აიხსნას ამ წმინდანთა უაღრესად დიდი პოპულარობა ისლამურ სამყაროში). ისინი „სრულყოფილი ადამიანები“ იყვნენ და დალუპვას გადაურჩნენ მხოლოდ განსაკუთრებული ნიჭის გამო, რაც ღვთის უიკიდევანო სიყვარულში გამოიხატებოდა. ისინი დაუბრუნდნენ მინიერ არსებობას, რათა კაცობრიობისათვის ჭეშმარიტი გზა

ეჩვენებინათ. მაგრამ ამ განსაკუთრებულ სტატუსს ყველა წინასწარმეტყველი მხოლოდ უმძიმესი გამოცდის შემდეგ იღებდა. გამოცდის სირთულენი და ტკივილები მათ მარტოებს უნდა გადაეტანათ, დახმარებას თვით ანგელოზებისგანაც კი არ იღებდნენ. ეს იყო გამოცდა სიყვარულისა შეყვარებულებსა (წინასწარმეტყველებს, წმინდანებს) და სატრფოს (ღმერთს) შორის. ყოველივე ჩაკეტილ სივრცეში უნდა აღსრულებულიყო, რომელიც იყო საფლავიცა და დედის ნიალიც (ნოე – კიდობანი, იონა – თევზის მუცელი, შვიდი ყრმა – გამოქვაბული და სხვ.).

ამრიგად, ის საინტერესო ქრისტიანულ-ისლამური რელიგიური პარალელები, რომლებსაც ეფესელ მონამეთა მოტივი ქმნის, მხოლოდ ლიტერატურის (ტექსტების) სფეროში კი არ გამოვლინდა, არამედ – მხატვრობაშიც, სადაც ქრისტიანული ხატებისა და სპარსული ისლამური მინიატურების საშუალებით უაღრესად შთამბეჭდავად წარმოდგა ვიზუალური სახით.

გამოყენებული ლიტერატურა

- ინჯიჯიანი, ლ. (1859). *წმინდანების ცხოვრება, აღმორჩევით შეკრებილი უფალი ლუკა არხიმანდრიტისაგან ინჯიჯიანისა*. მონაზვნებრივის რიგის მხითარიანთი ვენეტიკს.
- ნანობაშვილი, მ. (2007). *შვიდი ეფესელი მძინარე წმინდანის მოტივი ქართულ და არაბულ ტრადიციაში*. უნივერსალი. თბილისი.
- Сперанский, М. (1893). Археологическое описание русского амулета с семью отроками (XII-XIII вв.). *Археологические Известия и Заметки*, 2, 49-60.
- Arnold, T. W. (1965). *Painting in Islam*. Dover Publications. New York.
- Brosh, N., Milstein, R. (1991). *Biblical Stories in Islamic Painting. Catalogue of an Exhibition at the Israel Museum in Jerusalem (Dec. 1991 – May 1992)*. Tel Aviv.
- Drescher, J. (1947). *Three Coptic Legends*. l'Institut français d'archéologie orientale. Caire.
- Massignon, G. (1955). Le Cult des Sept Dormants d'Éphèse. *Extrait de la Revue des Études Islamiques*, 1, 172-190.
- Massignon, L. (1936). Les Sept Dormants – Apocalypse de l'Islam. *Analecta Bollandiana*, 68, 245-279.
- Rūmī, Jalāl ad-Dīn (1925). *The Mathnawī, translation and commentary by R. A. Nicholson*. London. Tabari (1913). *Tafsir*. Cairo.
- Honigmann, E. (1953). Stephen of Ephesus (April 15, 448 – October 29, 451) and the Legend of the Seven Sleepers. *Patristic Studies. Studi e Testi*, 173, 125-168.
- Huber, M. (1910). *Die Wanderlegende von den Siebenschläfern. Eine literargeschichtliche Untersuchung*. Otto Harrassowitz. Leipzig.

Hagiographic writings about the Seven Saints of Ephesus (the 5th century) were very popular in the Christian world. This text was originally written in Greek or Syriac. It was translated from Greek into Georgian, Armenian, Coptic, Ethiopian, Arabic, and also into Latin, and later into European languages.

As for Islam, the main plot of the 18th sura of the Qur'an is exactly the same as that of the hagiographic monument, but significantly shortened and conveyed much more concisely. It is well known that among the Arabs the motif of the Seven Saints of Ephesus was well known from Syriac circles, which was duly reflected in the writings of the commentators of the Qur'an.

True, there is no cult of saints in Islam, but Muslims treat some of them with special reverence, primarily St. George and the Seven Youths of Ephesus. In the temples built in the name of these saints, not only Christians, but also Muslims pray. In addition, the place of the miraculous dormition and resurrection of the Seven Youths, located in historical Ephesus (now Turkey), is visited by representatives of both religions.

The plot of the mentioned hagiographic work is connected with the bodily resurrection of the dead. Christians even called the Youths of Ephesus "the Seven Lazaruses." The 18th sura of the Qur'an is also verbally embellished mainly with eschatological and highly eloquent motifs. It is no coincidence that Louis Massignon calls this sura of the Qur'an the "Apocalypse of Islam". All this well explains why the cult of the Seven Ephesians was so popular in the Islamic world.

As it is known, Islam forbids not only the worship of icons, but also the painting of people and living beings in general. This is considered a great sin, because only God can "create", "depict" any living being, who also spiritualizes them, and artists and sculptors cannot do this. The worship of icons is equated with idolatry. In the Middle Ages, a great dispute arose between Christians and Muslims on this issue. The treatise of Theodore Abu Qurra, who refutes the iconoclasts, deserves special attention. Basically, the author refers not to the iconoclastic population of Byzantium, but to the Muslim citizens of the Caliphate, who were supported by the Jews in the destruction of the public symbols of Christianity.

Despite such a negative attitude towards the depiction of a person, it cannot be said that this prohibition was absolute in the Islamic world, which is well evidenced by the Persian miniatures. In this work, we will focus on miniatures depicting the Seven Youths of Ephesus, the artistic pieces which are of Iranian origin.

Unlike the pagan population of the Arabian Peninsula, the inhabitants of Iran had the oldest and greatest traditions of fine art, both directly Persian and based on the work of the peoples who inhabited the vast territories that were part of the huge empires of the Achaemenians and later the Sassanians. It is also worth noting that Shiite Islam has spread in Iran, in which, of course, there is no cult similar to the veneration of Christian martyrs in the literal sense, but it is not alien to a special understanding of the martyrdom of a true believer, based on the tragic death of Ali and Hussein. In Safavid Iran, the Shiite branch of Islam was recognized as the official religion. In the same period, we see a new, powerful stream of development of fine arts, which is reflected in the miniature painting of this era. Persian miniatures of the 16th century are truly masterpieces. Among them are manuscripts containing fiction, but miniatures with religious motifs even depicting the Prophet Muhammad himself are quite common (for example, Mi'raj, his wonderful heavenly journey from Mecca to Jerusalem and meeting with the prophets of the Old Testament).

It was during this period that several miniatures of the Seven Youths of Ephesus were created in Iran.

Muslim artists, apparently, were well acquainted not only with the 18th sura of the Qur'an, but also with the content of the hagiographic monument, since they especially depict the Byzantine emperor Theodosius the Minor with his retinue, although they do not neglect the red dog of the non-Christian, pure Islamic tradition either. In addition, the motif of waiting in a closed space (a symbol of the revelation of truth in a cave) stands out. Beautiful, brightly colored miniatures depict young Christians sleeping in a cave, accompanied by a guard dog. They are in the state of embryo, and the very shape of the cave reminds us of the mother's womb. The Ephesian Saints, like Abraham, Jonah, and Job, are subject to a process of symbolic death and rebirth that points to the coming

resurrection. The cave is not only a symbol of the mother's womb, but also of the grave (recall the icon of the Nativity, where icon painters express the cradle, actually the manger of a newborn, swaddled infant in such a way that it reminds us of a coffin, which is also an indication of the coming resurrection, the victory over death).

In Persian miniatures, we mainly find Old Testament and Christian motifs that have penetrated into the Sufi tradition. The thinking of Muslim mystics gave these stories a special flavor, which was also reflected in painting and which, among other examples, is perfectly confirmed by Persian miniatures depicting the Seven Ephesian Saints. The article will also focus on Sufi traditions and their special connection with Eastern Christendom.